

OD POLITIČNE EKONOMIJE DO EKONOMIKE IN NAZAJ

Povzetek. Članek obravnava institucionalistično in postkeynesiansko ekonomsko teorijo kot dve heterodoksni smeri v sodobni ekonomski znanosti, prek katerih se ta vrača k paradigmi politične ekonomije, kakršno so razvijali klasični avtorji. Klasična politična ekonomija se je ukvarjala z vprašanji rasti, razdelitve in razvoja ob upoštevanju družbenih in institucionalnih značilnosti ekonomije. Vračanje k takemu pristopu je reakcija na danes prevladujočo paradigmo neoklasične ekonomike, ki je ekonomijo omejila na formalno analizo vzpostavljanja tržnega ravnotežja.

Ključni pojmi: klasična politična ekonomija, neoklasična ekonomika, zgodovina ekonomske misli, metodologija, institucionalizem, postkeynesianizem.

Uvod

The Econ tribe occupies a vast territory within the far North. Their land appears bleak and dismal to the outsider, and travelling through it makes rough sledding; but the Econ, through a long period of adoption, have learnt to wrest a living of sorts from it. They are not without some genuine and sometimes even fierce attachment to their ancestral ground, and their young are brought up to feel contempt for the softer living in the warm lands of their neighbours, such as the Polscis and the Sociogs. Despite a common genetical heritage, relations with these tribes are strained - distrust and contempt that the average Econ feels for these neighbours being heartily reciprocated by the latter - and social intercourse with them is inhibited by numerous taboos. The extreme clannishness, not to say xenophobia, of the Econ makes life among them difficult and perhaps even dangerous for the outsider. This probably accounts for the fact that the Econ have so far not been systematically studied (Axel Leijonhufvud, 1973; cit. v Tabb, 1999).

Z razmahom institucionalizma v ekonomski teoriji v zadnjih dveh desetletjih se je relevantnost gornjih kritičnih Leijonhufvudovih besed o ekonomski vedi, s katerimi ameriški ekonomist in politolog William K. Tabb začenja svojo zadnjo knjigo

* Dr. Andrej Sušjan, izredni profesor na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani

(Tabb, 1999), sicer nekoliko zmanjšala, vendar se v njih še vedno zrcali temeljna podstat neoklasične ekonomike. Ta v ekonomski teoriji prevladuje od konca 19. stoletja in ekonomijo poskuša formalizirati kot nekakšen mehanski sistem brez upoštevanja sprememb, do katerih s časom prihaja v njeni družbeni in institucionalni strukturi, in brez analize vzrokov tehnoloških sprememb, ki pogojujejo njeno dolgoročno rast. Teorija splošnega ravnotežja (L. Walras, J. Arrow, G. Debreu) je v tem smislu najpopolnejši dosežek neoklasične ekonomike.

Vendar pa ni bilo vedno tako. V zadnji četrtini 19. stoletja je v ekonomski teoriji namreč prišlo do metodološkega in vsebinskega preloma, ki bi lahko bil vzorčni primer Kuhnovega paradigmatičnega premika v znanosti. Klasično ekonomskoteoretično paradigmo, poznano iz del Smitha, Ricarda, Malthusa in Milla, je zamenjala neoklasična paradigma, ki so jo uvedli Jevons, Menger, Marshall in Walras. Prva je temeljila na konceptih rasti in družbenoekonomskega razvoja, druga pa na konceptu tržnega ravnotežja. Vzporedno je prišlo tudi do spremembe poimenovanja ekonomske vede: namesto oznake politična ekonomija (political economy), ki so jo uporabljali klasični avtorji na čelu z Ricardom in Millom, se je razširil termin ekonomika (economics), ki ga je prvi uporabil Jevons in nato dokončno uveljavil Marshall. Ta terminološka sprememba je pravzaprav na zelo koncizen način povzemala paradigmatične razlike, ki so bile v ozadju, saj je oznaka "politična" implicirala družbene in zgodovinske (razvojne) vidike obravnavanja ekonomije, ki so jih upoštevali klasični avtorji, medtem ko je izraz "ekonomika" nastal po emulaciji izraza matematika in je meril na večjo formalizacijo ekonomske vede, kar je nedvomno bila ambicija neoklasičnih ekonomistov.

V prvem delu obravnavamo konceptualne spremembe v ekonomski znanosti, do katerih je prišlo s prehodom od klasične političnoekonomske paradigme na neoklasično paradigmo ekonomike. Drugi del opozarja na nekatere vzroke, zaradi katerih je neoklasična ekonomika uspela zadržati prevladujočo vlogo in status ortodoksne ekonomske teorije. V tretjem delu pa so predstavljene nekatere heterodoksne ekonomske smeri, ki se v vsebinskem in metodološkem smislu vračajo k paradigmi (klasične) politične ekonomije.

Klasična politična ekonomija in neoklasična ekonomika

Nesporno je, kar ugotavlja T. Sowell (1994: 33), da se je v klasični politični ekonomiji vse vrtele okoli vprašanja gospodarske rasti, in da so klasične avtorje zanimali predvsem dejavniki gospodarskega napredka. Takšen značaj klasične politične ekonomije je najbolje nakazal že Adam Smith, ki je svoje delo označil kot raziskovanje narave in vzrokov bogastva narodov. Eden osrednjih konceptov klasične politične ekonomije je bila akumulacija, torej povečevanje kapitala in drugih proizvodnih virov, ki prispevajo k večanju bogastvu nekega naroda oz. k rasti nacionalne ekonomije. Dasgupta (1985: 18) poudarja, da je bil po mnenju klasičnih ekonomistov proces akumulacije (danes bi rekli investiranja) kot dejavnost kapitalistov glavna gonilna sila gospodarstva. Vse ostalo, s čimer se ukvarja ekonomska veda (delitev dela in večanje produktivnosti, teorija vrednosti in cene, analiza raz-

delitve, vprašanje Sayevega zakona, koncept učinkovnega povpraševanja itd.), je bilo v funkciji pojasnjevanja in zagotavljanja tega procesa.

Z uveljavitvijo neoklasične ekonomike je namesto problema akumulacije v ekonomski teoriji prišel v ospredje problem alokacije. Povedano drugače, neoklasična ekonomika se je namesto z rastjo oz. s povečevanjem razpoložljivih virov začela ukvarjati z njihovo učinkovito razporeditvijo in izrabo. S tem se je rodila današnja učbeniška definicija ekonomije kot vede o tem, kako z danimi (omejenimi) viri doseči optimalen rezultat. Številni takšen razvoj povezujejo s tedanjimi gospodarskimi razmerami. V drugi polovici 19. stoletja je v večini najbolj razvitih tržnih ekonomij (iz teh so prihajali glavni ekonomski teoretiki, tako klasični kot neoklasični) količina kapitala že krepko preseгла kritično maso, ki je bila potrebna za (po Rostowu) vzlet teh ekonomij v procesu industrializacije. Kapital ni bil več tako redek produkcijski faktor kot v obdobju zgodnje industrializacije, tako da je tudi v realnosti bolj kot problem formiranja (akumulacije) kapitala prišel v ospredje problem njegove racionalne alokacije.

Značilnost klasične politične ekonomije je tudi bila, da se je vprašanje akumulacije (torej gospodarske rasti) povezovalo z vprašanjem razdelitve dohodka (gl. Norčič, 1990:47-86). Zakonitosti rasti neke ekonomije so bile po mnenju klasičnih avtorjev odvisne od dogajanj na področju razdelitve v tej isti ekonomiji. V tem smislu sta bila najbolj jasna Ricardo in Malthus. Čeprav so bila njuna teoretična stališča diametralno nasprotna, pri prvem je bila akumulacijska (investicijska) sposobnost ekonomije odvisna od deleža, ki v razdelitvi dohodka pripade kapitalistom, pri drugem pa v skladu z njegovo teorijo učinkovnega povpraševanja od deleža, ki ga v razdelitvi dobijo zemljiški lastniki, sta oba rešitev problema dolgoročne rasti videla v ustreznih razmerjih na področju razdelitve in v odpravi nekaterih institucionalnih ovir tedanjega časa, ki so po njunem mnenju neustrezno vplivale na razdelitvena razmerja (npr. žitni zakoni). Z uveljavitvijo neoklasične ekonomike je povezava med razdelitvijo in rastjo izginila. Problem razdelitve je bil postavljen kot tehnični problem določitve nagrad produkcijskim faktorjem v višini njihovih mejnih produktivnosti, kar ustrezno rešujejo trgi produkcijskih faktorjev.

Neoklasična ekonomika je tudi opustila obravnavanje razdelitve v kontekstu družbenih razredov. Klasični teoretiki so predpostavljali trirazredno družbeno strukturo, v okviru katere je kapitalistični razred za angažiranje kapitala in organiziranje proizvodnje dobival profit, delavski razred je v zameno za delovno silo od kapitalistov prejemal mezde, razred zemljiških lastnikov pa v zameno za zemljo rente. Neoklasična ekonomika ekonomskega subjekta ni več obravnavala z vidika razredne pripadnosti, temveč kot popolnoma racionalnega posameznika (*homo oeconomicus*), ki nastopa bodisi kot potrošnik, ki maksimira svojo koristnost, bodisi kot podjetnik, ki maksimira profit. V shemi krožnega toka ekonomije se posamezniki agregirajo v dvosektorsko strukturo, in sicer v sektor gospodinjstev (potrošniki blaga in ponudniki produkcijskih faktorjev) in sektor podjetij (proizvajalci blaga in porabniki produkcijskih faktorjev). Opustitev obravnavanja ekonomije na podlagi razredne družbene strukture je bil (poleg opustitve klasične teorije vrednosti) verjetno tudi eden od pomembnejših razlogov, ki je pripomogel, da se je neoklasična ekonomika v zadnji četrtini 19. stoletja razmeroma hitro uveljavila. Kot taka je namreč edina lahko učinkovito parirala tedaj nastali Marxovi teoriji, v

okviru katere so nekateri koncepti klasične politične ekonomije (razdelitev med razredi, delovna teorija vrednosti) dobili močan ideološki naboj.

Pomembna značilnost klasične politične ekonomije je bila, da je rast obravnavala ne le s kvantitativnega, temveč tudi s kvalitativnega vidika, in to zlasti v tehnološkem smislu. Klasični teoretični koncept konkurence je temeljil na rivalstvu med kapitalisti v uvajanju organizacijskih in tehničnih sprememb ter novih proizvodov. Tako na primer Reid (1989: 22) povzema Smitha, ki govori o "konkurenci med producenti, ki se, da bi izrivali drug drugega, zatekajo k novim delitvam dela in izboljšavam, na katere drugače morda ne bi niti pomislili". V današnji terminologiji bi rekli, da so klasični avtorji obravnavali ekonomski razvoj, ki ga pogojujeta tehnološka in organizacijska inovativnost. V neoklasični ekonomiki je namesto ekonomskega in tehnološkega razvoja prišel v ospredje koncept ravnotežja. V ospredju ni bilo več klasično vprašanje, kaj vpliva na povečanje resursov ekonomije in na njen tehnološki razvoj, temveč je postalo pomembno pokazati, kako ob danih resursih in ob danih tehnoloških pogojih ter danih preferencah potrošnikov ekonomija doseže ravnotežno stanje. Ravnotežje je postalo osrednji koncept, okoli katerega se je poslej vrtela ekonomska znanost, formalizacija njegove vzpostavitve pa cilj in smisel ekonomske teorije.

Če je torej v klasični politični ekonomiji paradigmatična shema ekonomske teorije temeljila na postavkah rast, razdelitev in tehnološka učinkovitost, je bila s prehodom v neoklasično ekonomiko ta shema utemeljena na postavkah trg, ravnotežje in alokacijska učinkovitost. Seveda so tudi klasični avtorji še kako poudarjali pomen trga, spomnimo se samo Smitha in njegove "nevidne roke". Toda v klasični teoriji je bilo svobodno delovanje trga pojmovano kot mehanizem ali kot institucionalni okvir, ki (skozi proces tekmovanja) omogoča gospodarsko rast in tehnološki razvoj, katerih razumevanje je glavni cilj ekonomske analize. V okviru neoklasične ekonomike pa je mehanika trga (gibanje cen in količin) postala sama sebi namen, prikaz vzpostavitve tržnega ravnotežja pa glavni cilj ekonomske analize. S tem se je področje ekonomije kot znanosti v primerjavi s klasično politično ekonomijo močno skrčilo; predvsem je ekonomija izgubila svojo družbeno in časovno (razvojno) dimenzijo. Toda po drugi strani je neoklasična ekonomika vpeljala v analizo marginalistični inštrumentarij (klasična teorija tega inštrumentarija v splošnem ni poznala), s čimer se je povečala možnost formalizacije ekonomske teorije (diferencialni račun) in posredno, vsaj v pogledu tržnega mehanizma, tudi njena analitična moč. V Marshallovi izpeljavi panožnega ravnotežja in v Walrasovem modelu splošnega ravnotežja so se uresničile zahteve A. Cournota, ki je že v prvi polovici 19. stoletja trdil, da je ekonomsko teorijo potrebno matematizirati (metodologija tedanjih klasičnih avtorjev je bila po njegovem preveč "literarna"), in W.S. Jevonsa, da naj ekonomija postane nekakšna "fizika" družbenih znanosti. S pridobitvijo tega statusa je ekonomska teorija sicer nedvomno pridobila na elegantnosti, vendar je po drugi strani izgubila na relevantnosti. Vsi zgodovinski, družbeni, institucionalni in razvojni vidiki obravnavanja ekonomije (npr. vpliv družbenoekonomskih okoliščin, odnosi med družbenimi skupinami, spremembe tržnih struktur, spremembe v organiziranosti podjetij, vloga državne regulative, tehnološki napredek, spremembe v procesih konkurence) so bili potisnjeni v oza-

dje, čeprav so ravno te dimenzije (za mnoge od njih so to s svojimi deli dokazovali že klasični avtorji) ključnega pomena za razumevanje ekonomske realnosti.

Neoklasična ekonomika kot ortodoksna ekonomska teorija

Neoklasična ekonomika, kot so jo ob koncu 19. stoletja zasnovali Jevons, Marshall in Walras ter nato v začetku 20. stoletja dopolnili Pareto, Edgeworth, Pigou in še nekateri ekonomisti, je bila v 20. stoletju velikokrat izpostavljena kritiki, vendar je vse do današnjih dni uspela ohraniti prevladujoči položaj in vlogo nosilca glavnega toka ekonomske misli (orthodox economic theory, mainstream economics). Eden od razlogov za takšno odpornost neoklasične ekonomike je zagotovo v tem, da je znala nove in kritične koncepte vedno ustrezno prilagoditi in vključiti v svoj analitični okvir.

Začelo se je takoj po drugi svetovni vojni z nastankom neoklasične sinteze (neoclassical synthesis), v okviru katere je P. Samuelson združil neoklasično (Marshallovo) mikroekonomiko s Keynesovo makroteorijo in teorijo nepopolne konkurence. Obe teoriji, tako Keynesova kot teorija nepopolne konkurence, sta sicer nastali kot kritika neoklasične ekonomike, vendar pa ju je ta učinkovito "posvojila". Seveda sta bili pred tem ustrezno osiromašeni. Keynesova teorija je bila zreducirana predvsem na poudarjanje (ekspanzivne) ekonomske politike, ki naj kompenzira posledice morebitnih tržnih rigidnosti in omogoča umetno dosežati polnozaposlitveno ravnotežje (neoklasični ali hidravlični keynesianizem). Med teoretični nepopolne konkurence pa so bili izbrani samo tisti, ki so uporabljali marginalistično izpeljavo ravnotežja, medtem ko je t.i. nemarginalistična teorija nepopolne konkurence (M. Kalecki, P. Sraffa, A. Berle, B. Means) ostala izven neoklasične sinteze.

Pomisleke o teoretični (ne)konsistentnosti neoklasične sinteze so v desetletjih po drugi svetovni vojni prekrili njeni praktični uspehi (visoke stopnje rasti in zaposlenosti), ki so bili posledica keynesianske ekonomske politike oz. državno-proračunske potrošnje. Toda z nastopom stagflacije okoli leta 1970 je ta, t.i. neoklasični keynesianizem postal predmet ostre kritike. Uveljavile so se liberalistične šole (monetarizem, nova klasična ekonomika) in avtorji (M. Friedman, R. Lucas), ki so prinesli tudi nekatere pomembne teoretične novosti (adaptivna in racionalna pričakovanja, koncept naravne stopnje nezaposlenosti, koncept naravne ravni realnega outputa itd.). Vse te novosti so bile skladne s paradigmo ravnotežja, zato jih je neoklasična ekonomika razmeroma hitro vključila v svoj analitični okvir. S tem se je neoklasična sinteza konceptualno še okrepila in postala tudi teoretično bolj kompaktna (liberalizem je izvirni neoklasični paradigmi seveda bliže kot keynesianizem) oz., če uporabimo izraz angleškega postkeynesianca Arestisa (1992), nastajati je začela velika neoklasična sinteza (Grand Neoclassical Synthesis).

Proces velike sinteze pod neoklasičnim dežnikom se je kasneje še okrepil. Hodgson (1999: 12) poudarja, da je bil razvoj v sodobni neoklasični teoriji v veliki meri spodbujen prav s strani njenih kritikov. Na ponavljajoče se kritike v 20. stoletju o pomenu institucij v ekonomiji (npr. T. Veblen, J.K. Galbraith) se je v okviru

neoklasične ekonomike razširil t.i. novi institucionalizem (npr. Williamson, 1975, 1986). Kritika predpostavke o popolni informiranosti ekonomskih subjektov (npr. Keynes, 1937; Simon, 1976) je znotraj neoklasične ekonomike dobila odgovor v teoriji asimetričnih informacij (Stiglitz, 1987). V zadnjih letih hitro napredujoča teorija endogene rasti (Romer, 1986, 1990; Lucas, 1988) pa je neoklasični odziv na kritiko predpostavke eksogenosti tehnoloških parametrov v neoklasični analizi. Edini koncept, kjer neoklasična ekonomika ni popuščala, je bilo ravnotežje, čeprav so bile kritike tudi tu izrazite (npr. Kaldor, 1972).

Dodaten razlog, da je paradigma neoklasične ekonomike ohranila primat nad glavnim tokom ekonomske teorije, je bil, da se je zlasti po 2. svetovni vojni pod njenim okriljem ekonomska veda razvejala v celo vrsto poddisciplin: monetarna ekonomika, finančna ekonomika, industrijska ekonomika, agrarna ekonomika, ekonomika tržnih struktur, ekonomika mednarodne menjave, ekonomika javnega sektorja, regionalna ekonomika itd. Vse te podskupine so v analizo vpeljale veliko realističnih konceptov in institucionalnih kategorij ter ekonometričnih metod in analitičnih kazalcev, relevantnih za posamezna področja. Temeljni koncepti neoklasične paradigme (ravnotežje, racionalnost ekonomskih subjektov, alokacijska učinkovitost) se tako niso problematizirali, neoklasična ekonomika je lahko ohranila status ortodoksne paradigme, hkrati pa se je s sklicevanjem na številne poddiscipline dodatno zavarovala pred kritikami ne-neoklasičnih ekonomistov o nerealističnosti, neupoštevanju institucij itd.

Nazaj k politični ekonomiji: Heterodoksne ekonomske smeri kot nosilke politično-ekonomske paradigme

Ključne paradigmatične in metodološke značilnosti klasične politične ekonomije - ukvarjanje s problemom rasti in razvoja ter tehnološke konkurenčnosti, vprašanja razdelitve in ustreznih razdelitvenih razmerij, upoštevanje družbenih in institucionalnih dimenzij ekonomije pri ekonomski analizi - so se do danes ohranile predvsem v okviru ekonomskih smeri, ki so po drugi svetovni vojni dobile status heterodoksnih šol v ekonomski teoriji. Značilno je, da so predstavniki heterodoksnih smeri v zadnjih treh desetletjih ekonomsko vedo ponovno začeli bolj dosledno poimenovati s terminom politična ekonomija (gl. npr. Kregel, 1973; Burkitt, 1984; Reynolds, 1987; Sawyer, 1989; Tabb, 1999; Gilpin, 2001). Oznaka "politična" namreč implicira poudarjanje družbenih, institucionalnih, zgodovinskih in razvojnih razsežnosti ekonomije, ki jih neoklasična ekonomika na splošno zanemarja. Danes prevladujeta predvsem dve heterodoksni šoli, ki sta v določenih segmentih tudi komplementarni: institucionalistična in postkeynesianska.

Institucionalistična šola

Pripadniki institucionalizma se delijo na nadaljevalce tradicije starega institucionalizma Veblenovga tipa (Gruchy, 1987; Hodgson, 1988) in nove institucionaliste, ki institucije povezujejo s transakcijskimi stroški. Slednji (npr. O. Williamson) uporabljajo koncept ravnotežja, zato se, kot že rečeno, uvrščajo v okvir neoklasične eko-

nomike (prim. Hodgson, 1999: 12). Nadaljevalci starega institucionalizma pa poudarjajo dinamični in razvojni značaj ekonomije (evolutionary approach), katero razumejo kot kompleksen institucionaliziran družbeni sistem. Obravnavanje takšnega sistema zahteva interdisciplinaren in holistični pristop; institucionalisti pogosto govorijo tudi o organskem pristopu. Ekonomija je namreč živ organizem, ki se v zgodovinskem času spreminja in razvija, zato se mora ekonomija kot veda vzporejati z biologijo in ne z matematiko, kar je tendenca neoklasične ekonomike. Foster (1991: 215-216) navaja naslednja glavna tematska področja, s katerimi se ukvarja institucionalistična šola: (1) teorija družbenih sprememb v povezavi z vplivom institucij na delovanje ekonomije in s spreminjanjem samih institucij; (2) nastajanje in delovanje institucij kot vzrok in posledica strukture moči v družbi ter obnašanja posameznikov in družbenih skupin in kot način organiziranja in delovanja ekonomij; (3) ekonomska vloga države, vzajemni vpliv med državo, zakonodajo in upravnim sistemom na eni ter ekonomijo na drugi strani; (4) teorija tehnologije kot glavne sile, ki vpliva na delovanje ekonomije in na razvoj njene strukture; (5) načelo, da resnični alokator resursov ni trg, temveč organizacijska in institucionalna struktura moči v družbi; (6) obravnavanje koncepta vrednosti (in cen) v povezavi z vrednotami, ki odražajo navade in običaje družbenega življenja.

Tematika je torej očitno drugačna kot pri neoklasični ekonomiki, kjer se vse vrsti okoli racionalnega posameznika in njegovega obnašanja v okviru danih preferenc in danih tehnoloških pogojev (produkcijskih funkcij). Tovrstni redukcionizem (atomizem) institucionalisti zavračajo. Ekonomija ni mehanski sistem, v katerem bi bila celota seštevek delcev, temveč kompleksen družbeni sistem, katerega obnašanje je odvisno od obnašanja družbenih skupin, razmerja moči med njimi, institucionalne strukture in razvijajoče se tehnologije.¹ Ambicija institucionalizma je oblikovanje odprtega teoretičnega sistema, v katerega se lahko vključuje vedno nove spremenljivke in teorije (tudi s področja sociologije, psihologije, antropologije, organizacijskih ved, marketinga itd.), za katere se izkaže, da imajo v odnosu do delovanja in razvoja ekonomije določeno pojasnjevalno moč (gl. npr. Earl, 1995). Neoklasična ekonomika na drugi strani teži k oblikovanju čim ožjega in zaprtega teoretičnega sistema, v katerem je možno čim bolj elegantno formalizirati proces vzpostavitve ravnotežja.²

Kot primer lahko vzamemo trg dela, kjer, kot ugotavljajo institucionalisti, anomične sile ponudbe in povpraševanja, na katerih temelji neoklasična paradigma, za njegovo razumevanje ne zadoščajo. Med silnicami, ki delujejo na trgu dela, imajo pomembno vlogo ustaljene družbene norme in navade v posamezni ekonomiji ali, kot pravi Seccareccia (1991: 45), na trg delavci "ne prinašajo le delovne sile, temveč tudi svojo zgodovino in norme o pravici na delovnem mestu". Te norme

¹ V antropološki literaturi obstaja sorodna polemika o značaju ekonomije v predtržnih družbah, in sicer med zagovorniki paradigme povezovanja ekonomskega obnašanja z vsemi družbenimi (ekonomskimi in neekonomskimi) institucijami ter zagovorniki formalistične paradigme, ki temelji na iskanju splošnih vzorcev obnašanja oz. na modelih odločanja in izbire (gl. Sahlins, 1999: 9-13 in Novaković, 1999).

² Meje formalizma v ekonomski teoriji analizira institucionalist G. Hodgson (Hodgson, 1999, pogl. 1). Prim. tudi Dow (1985).

pomembno vplivajo tako na višino realnih mezd oz. plač kot tudi na vzpostavljanje relativnih razmerij med plačami, dolžino pogodb, dolžino delovnika itd. Tudi ko gre za samo ponudbo dela, so novejša raziskave pokazale, da imajo v primerjavi z neoklasično teorijo, ki v odnosu med mezdo in ponudbo dela poudarja substitucijski učinek (in je posledično funkcija ponudbe dela pravilno naraščajoča ali kvečjemu, pri zelo visokih mezdah, nazaj ukrivljena), pomembnejšo vlogo različne oblike dohodkovnega učinka. Takšna analiza seveda upošteva vrsto "družbenih" implikacij glede ponudnikov dela, kot so pripadnost določeni skupini v okviru družbene lestvice, njihov že doseženi in ustaljeni življenjski standard, gibanje dohodkov referenčnih skupin, s katerimi se primerjajo itd. na eni kot tudi fleksibilnost sodobnih part-time zaposlitev na drugi strani (prim. Lavoie, 1992: 217-225). Znižanje plač zaradi težnje po ohranjanju doseženega standarda s strani ponudnikov dela vodi v nasprotju z neoklasično teorijo v povečano ponudbo dela. Zvišanje plač pa analogno vodi k manjši ponudbi dela, razen če omogoča prehod na višji klin družbene lestvice, torej višji življenjski standard, v tem primeru se ponudba dela ne spremeni oz. se sicer padajoča funkcija ponudbe premakne na višjo raven (prim. *ibid.*).

Postkeynesianska šola

Postkeynesianizem je v zadnjih desetletjih poleg tipično keynesianskih problemov (efektivno povpraševanje, nezaposlenost, vloga in pomen denarja v ekonomiji, gl. npr. Davidson, 1978, 1991, 1994; Moore, 1988) načel tudi vrsto tem z izrazito političnoekonomsko konotacijo. Razlog je v tem, da so se mnogi postkeynesianski ekonomisti bolj kot na Keynesa oprli na manj znanega, vendar teoretično izredno prodornega, Keynesovega sodobnika M. Kaleckega (Sawyer, 1984; Lavoie, 1992). V Kaleckijevi teoriji (gl. npr. Kalecki, 1971) je razdelitev predstavljena kot rezultat konflikta interesnih družbenih skupin (razredov), kar pomeni povratek na klasično Ricardo-Marxovo pozicijo konflikta okoli razdelitve družbenega presežka. Postkeynesianci so od Kaleckega povzeli tudi koncept oligopolne menedžersko vodene korporacije kot tipičnega podjetja v sodobni tržni ekonomiji in z njim učinkovito nadomestili nerealistično marshalliansko mikroteorijo malega podjetja, popolnega konkurenta, ki jo uporablja neoklasična ekonomika. Oligopolna podjetja si z oblikovanjem cen določajo profite (Eichner, 1976; Shapiro, 1981), delavci pa si prek institucij sindikatov poskušajo izboriti ustrezne mezde. Razmerje moči ter intenzivnost zahtev ene in druge strani vplivata na razdelitev in na (ne)stabilnost ekonomije (Sušjan and Lah, 1997). Nič čudnega torej, da ima od vseh možnih oblik ekonomske politike zato med postkeynesianskimi nasveti ekonomski politiki najpomembnejšo vlogo prav politika dohodka (Eichner, 1983). S stabilnostjo se ustrezno zmanjšuje tudi negotovost, ki je po Keynesu glavna značilnost poslovnega okolja v tržni ekonomiji (Keynes, 1937), in spodbujajo profitna pričakovanja podjetnikov, kar ugodno vpliva na investicije in rast. Tako se v postkeynesianski teoriji posredno znova uveljavlja občutljiva političnoekonomska tema povezanosti med razdelitvijo dohodka in gospodarsko rastjo.

Tudi postkeynesianska teorija predstavlja odprt teoretični sistem, ki omogoča interdisciplinaren pristop (Dow, 1991: 185-186). Teoretični sistem neoklasične eko-

nomike je praviloma zaprt, kar omogoča natančno izpeljavo ravnotežij, ki pa so po mnenju postkeynesiancev le normativna in odražajo stanja, ki bi veljala, če bi bila izpolnjena vrsta nerealističnih predpostavk, na katerih temeljijo neoklasični modeli. Za pojasnjevanje realnih ekonomskih procesov je treba že v izhodišču upoštevati realistične predpostavke, ki odražajo nepopolnost trga, cenovno obnašanje oligopolnih podjetij, omejeno racionalnost ekonomskih subjektov, razvejano institucionalno strukturo, nepopolnost informacij, negotovost itd. Mnoge kategorije s teh področij so precej neoprijemljive oz. se jih ne da natančno formalizirati. Toda v postkeynesianizmu velja, da je še vedno bolje imeti vsaj približno prav, kot pa biti v natančni zmoti. "It is better to be roughly right than precisely wrong" (Davidson, 1984: 574) je moto, s katerim postkeynesianski teoretiki ironično namigujejo na matematično popolnost neoklasične teorije splošnega ravnotežja in hkrati opravičujejo manjšo stopnjo formalizacije svoje teorije, ki pa zato nudi bistveno več maneverskega prostora za realistično interpretacijo sodobnih ekonomskih dogajanj in za dajanje napotkov ekonomski politiki. Nasploh postkeynesianci menijo, da se tudi v primeru, da bi bil trg v realnosti učbeniško popoln, v tržni ekonomiji zaradi razdelitvenih problemov in inherentne negotovosti ne bi samodejno vzpostavljalo polnozaposlitveno ravnotežje (Arestis, 1992: ix; Palley, 1996: 38). Še bolj to velja za razmere, kjer so institucionalne in tehnološke spremembe povzročile vrsto rigidnosti in vzpostavile vrsto konfliktnih razmerij, ki zahtevajo aktivno poseganje države (Dow, 1991: 206).

Kot primer vzemimo problem inflacije. Neoklasična ekonomika inflacijo neposredno povezuje z denarjem, zato rešitev problema inflacije vidi v omejevanju količine denarja v obtoku in v posledičnem ustvarjanju recesije. Postkeynesianci, ki izhajajo iz teorije denarne endogenosti, takšno reševanje problema inflacije primerjajo z nekom, ki avtomobil poskuša ustavljati tako, da izpušča olje iz motorja; metoda je na koncu sicer učinkovita, toda za ceno uničenega motorja. Po mnenju postkeynesiancev je namreč denar permissivni ne pa tudi induktivni dejavnik inflacije: inflacijo torej le omogoča, ni pa tudi njen povzročitelj. Pravi povzročitelj inflacijskega procesa je konflikt okoli razdelitve dohodka, ki je v sodobnih ekonomijah institucionaliziran v okviru trga dela. Institucionalna strukturiranost trga dela ter že omenjene norme in navade, referenčne skupine, demonstracijski učinki itd. imajo tudi tukaj pomembno vlogo. Če se omejimo samo na institucionalno strukturiranost, so raziskave pokazale, da so militantnost delavskih sindikatov in njihove mezdne zahteve (ter posledično inflacijski pritiski) zelo odvisni od stopnje centraliziranosti kolektivnih pogajanj (Calmfors and Driffill, 1988). Ta pa je največkrat pogojena s preteklim razvojem delavskih organizacij v posamezni ekonomiji. Za temeljito razumevanje inflacijskega procesa (in torej tudi za njegovo preprečevanje) v neki ekonomiji je med drugim potrebno tudi poznavanje preteklega razvoja njenega trga dela.

Sklep

Neoklasična ekonomika že celo stoletje predstavlja paradigmo ortodoksne ekonomske teorije. V zadnjih desetletjih je to predvsem posledica sposobnosti t.i. neoklasične sinteze, da veliko kritičnih konceptov absorbira v svoj teoretični sistem. Toda po drugi strani tudi paradigma politične ekonomije, ki je prevladovala do konca 19. stoletja, doživlja rehabilitacijo, in sicer predvsem v okviru raznih heterodoksnih smeri, kakršni sta npr. institucionalizem in postkeynesianizem. Neoklasična ekonomika temelji na konceptu ravnotežja, ki se vzpostavlja prek maksimizirajočega obnašanja individualnih ekonomskih subjektov in spreminjanja relativnih cen ob danih institucionalnih in tehnoloških značilnostih, in je zato šibka, ko gre za pojasnjevanje delovanja ekonomije v kontekstu družbenih, tehnoloških in institucionalnih sprememb. Institucionalisti in postkeynesianci v ospredje postavljajo proces rasti in tehnološkega razvoja tržnih ekonomij. Pri tem so pojasnjevalne spremenljivke investicije, efektivno povpraševanje, razdelitvena razmerja, pričakovanja, raziskave in razvoj, družbena struktura, institucije, zgodovinske okoliščine itd. Takšen pristop omogoča širšo in vsebinsko polnejšo analizo, ki daje tudi radikalno drugačne in bolj realistične zaključke. Tržne ekonomije ne težijo k statičnemu in stabilnemu polnozaposlitvenemu ravnotežju, kot izhaja iz neoklasične ekonomike, ampak generirajo permanenten tehnološki napredek, so inherentno nestabilne oz. se gibljejo ciklično, "producirajo" nezaposlenost, razdelitveni pritiski v njih povzročajo inflacijske pritiske, imajo oligopolizirane tržne strukture, odražajo zgodovinsko pogojena razmerja moči itd.

Že pred več kot sto petdesetimi leti je zadnji veliki klasični ekonomist John S. Mill opazil nevarnost zoženja ekonomske vede, zato se je v predgovoru k svojim Principom politične ekonomije zavzel za čim bolj interdisciplinaren pristop pri obravnavanju ekonomije in se pri tem skliceval na Adama Smitha. Razvoj ekonomske teorije je kasneje šel v diametralno nasprotno smer, zato Millove tedanje besede danes zvenijo še toliko bolj aktualno:

Politična ekonomija je neločljivo povezana s številnimi drugimi vejami družbene filozofije. Ne obstaja tako rekoč nobeno praktično vprašanje, niti med tistimi, ki so najbližje čistim ekonomskim vprašanjem, glede katerega bi se bilo možno odločiti izključno na ekonomski osnovi. Adam Smith nikoli ne izgubi iz vida te resnice in se zato pri obravnavanju politične ekonomije vselej sklicuje tudi na druge, mnogo širše okoliščine in implikacije in ne le na tiste, ki jih dovoljuje čista politična ekonomija. (...) Menim, da je v sedanjem trenutku politični ekonomiji potreben prispevek, ki bo po vsebini in splošni zasnovi podoben delu Adama Smitha, le da bo prilagojen obsežnejšemu znanju in izboljšanim idejam v sedanji dobi. (J.S. Mill, Principles of Political Economy, 1848)³

³ Gl. Mill (1961, str. xxvii-xxviii, prevod A.S.).

LITERATURA

- Arestis, Philip (1992): *The Post-Keynesian Approach to Economics: An Alternative Analysis of Economic Theory and Policy*. Aldershot: Edward Elgar.
- Burkitt, Brian (1984): *Radical Political Economy: An Introduction to the Alternative Economics*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Calmfors, Lars and Driffill, John (1988): "Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance", *Economic Policy*, 3(1), str. 14-61.
- Dasgupta, A.K. (1985): *Epochs of Economic Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Davidson, Paul (1978): *Money and the Real World*. London: Macmillan.
- Davidson, Paul (1984): "Reviving Keynes's revolution", *Journal of Post Keynesian Economics*, 6(4), str. 561-575.
- Davidson, Paul (1991): *Controversies in Post Keynesian Economics*. Aldershot: Edward Elgar.
- Davidson, Paul (1994): *Post Keynesian Macroeconomic Theory: A Foundation for Successful Economic Policies for the Twenty-first Century*. Aldershot: Edward Elgar.
- Dow, Sheila C. (1985): *Macroeconomic Thought: A Methodological Approach*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dow, Sheila C. (1991): "The Post-Keynesian School", v: D. Mair and A.G. Miller (eds.), *A Modern Guide to Economic Thought: An Introduction to Comparative Schools of Thought in Economics*, Aldershot, Edward Elgar, str. 176-206.
- Earl, Peter E. (1995): *Microeconomics for Business and Marketing: Lectures, Cases and Worked Essays*. Aldershot: Edward Elgar.
- Eichner, Alfred S. (1976): *The Megacorp and Oligopoly: Micro Foundations of Macro Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eichner, Alfred S. (1983): "Income conflicts, inflation and controls: a response", *Journal of Post Keynesian Economics*, 5(4), str. 603-607.
- Foster, John (1991): "The Institutionalist (Evolutionary) School", v: D. Mair and A.G. Miller (eds.), *A Modern Guide to Economic Thought: An Introduction to Comparative Schools of Thought in Economics*, Aldershot, Edward Elgar, str. 207-232.
- Gilpin, Robert (2001): *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Gruchy, Allan G. (1987): *The Reconstruction of Economics: An Analysis of the Fundamentals of Institutional Economics*. New York: Greenwood Press.
- Hodgson, Geoffrey M. (1988): *Economics and Institutions*. Cambridge: Polity Press.
- Hodgson, Geoffrey M. (1999): *Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Kaldor, Nicholas (1972): "The Irrelevance of Equilibrium Economics", *Economic Journal*, 82(328), str. 1237-1255.
- Kalecki, Michal (1971): *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy 1933-1970*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keynes, John M. (1937): "The General Theory of Employment", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 51, str. 209-223.
- Kregel, Jan A. (1973): *The Reconstruction of Political Economy: An Introduction to Post-Keynesian Economics*. London: Macmillan.
- Lavoie, Marc (1992): *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*. Aldershot: Edward Elgar.
- Lucas, Robert (1988): "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, str. 3-42.
- Mill, John S. (1961): *Principles of Political Economy*. New York: Augustus M. Kelley (prva izdaja 1848).

- Moore, Basil J. (1988): "The endogenous money supply", *Journal of Post Keynesian Economics*, 10(3), str. 372-385.
- Norčič, Oto (1990): *Razvoj in temelji sodobne ekonomske misli*. Ljubljana: uradni list Republike Slovenije.
- Novaković, Predrag (1999): "Antropološka ekonomika vs. ekonomska antropologija", spretna beseda k Sahlins.
- Palley, Thomas (1996): *Post-Keynesian Economics: Debt, Distribution and the Macro Economy*. London: Macmillan Press Ltd.
- Reid, Gavin C. (1989): *Classical Economic Growth: An Analysis in the Tradition of Adam Smith*. Oxford: Basil Blackwell.
- Reynolds, Peter J. (1987): *Political Economy: A Synthesis of Kaleckian and Post Keynesian Economics*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Romer, Paul M. (1986): "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, Vol. 94, No. 5, str. 1002-1037.
- Romer, Paul M. (1990): "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, Vol. 98, No. 5, str. S71-S102.
- Sahlins, Marshall (1999): *Ekonomika kamene dobe*. Ljubljana: Založba /*cf..
- Sawyer, Malcolm C. (1984): *Macro-Economics in Question: The Keynesian-monetarist orthodoxies and the Kaleckian alternative*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Sawyer, Malcolm C. (1989): *The Challenge of Radical Political Economy*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Seccareccia, Mario (1991): "An alternative to labour-market orthodoxy: the post-Keynesian/Institutionalist policy view", *Review of Political Economy*, 3(1), str. 43-61.
- Shapiro, Nina (1981): "Pricing and the growth of the firm", *Journal of Post Keynesian Economics*, 4(1), str. 85-100.
- Simon, Herbert A. (1976): "From Substantive to Procedural Rationality", v: S.J. Latsis (ed.), *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge, Cambridge University Press, str. 129-148.
- Sowell, Thomas (1994): *Classical Economics Reconsidered*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Stiglitz, Joseph E. (1987): "The Causes and Consequences of the Dependence of Quality on Price", *Journal of Economic Literature*, 25(1), str. 1-48.
- Sušjan, Andrej and Lah, Marko (1997): "Inflation in the Transition Economies: the Post-Keynesian View", *Review of Political Economy*, 9(4), str. 381-393.
- Tabb, William K. (1999): *Reconstructing Political Economy: The great divide in economic thought*. London and New York: Routledge.
- Williamson, Oliver E. (1975): *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications - A Study in the Economics of Internal Organization*. New York: The Free Press.
- Williamson, Oliver E. (1986): *Economic Organization: Firms, Markets and Policy Control*. Brighton: Wheatsheaf Books.